

DROBTINE IZ GROHARJEVE ZAPUŠČINE

V deželi je bila že pomlad, vsa polna živih, svežih barv, ki so opojno in vabeče odsevale po vsej prostrani zemlji, in prinašala pozdrav iz tople, sončne Italije, kamor so potovale zadnje umetnikove želje in kjer so se uresničevali novi, veliki načrti njegove neutrudljivo snujoče duše. Toda Ivanu Groharju ni bilo več usojeno uresničenje velikih sanj; v sredo 19. aprila 1911 je ob pol polnoči za vedno uprl zadnji pogled svojih sinjmodrih oči v veličastno harmonijo barvnih dalj večnosti. Nanovo napeta platna so ostala nedotaknjena; zahrbtna jetika je iztrgala iz koščenih prstov čopiče in posušila barve...

Dva dni zatem, v petek 21. aprila, je spremila umetnika na njegovi zadnji poti iz mrtvašnice ljubljanske deželne bolnišnice na pokopališče pri Sv. Križu skupina najbližjih in najzvestejših prijateljev. Poleg dveh Groharjevih sorodnikov, svaka Martina Golje in njegovega sinu iz Sorice, ravnatelj ljubljanskega magistrata dr. Miljutin Zarnik, magistratni komisar in pisatelj Fran Govekar, vladna svetnika Andrej Senekovič in dr. Fran Detela, predsednik Slovenske matice dr. Fran Ilesič in njen tajnik Milan Pugelj, profesorja Albert Sič in Rajko Perušek, ravnatelj Glasbene matice Fran Gerbič, pokojnikov prijatelji umetniki in pisatelji Etbin Kristan, Oton Župančič, Fran Maselj, Cvetko Golar, Rihard Jakopič, Ivan Vavpotič, prof. Ivan Franke, Peter Žmitek, Hinko Smrekar, Hugo Gerbič, Rudolf Jakhel, Josip Regali, Fran Vesel, oba Srečka Magoliča, Avgust Berthold, Fran Podkrajšek, Fran Kobal, dr. Ivan Lah, bančni uradnik Pavle Winter, učitelj Zupan, odvetnik iz Krškega dr. Ivan Dimnik, odvetniški kandidat dr. Josip Tomšič, kavarnar Stevo Miholič z dvema ljubljanskima gostilničarjema, gospe in gospodične Jakopičeva, Jenkova, Begova, Gerbičeva, Schwennerjeva, Gabrova, Gärtnerjevi, Kristanova, Domianovičeva, Julka Demšarjeva iz Zalega loga, nekaj ljubljanskih dijakov ter zastopniki občine, pevci in znanci iz Škofje Loke: sodnik dr. Oskar Dev, zdravnik dr. Karl Zakrajšek, učitelja Vinko Zahrastnik in Slavko Flis, fotograf Avgust Blaznik, kavarnar Ignac Plantarič s soprogo Minko, mizarja Jože in Anton Marguč, klepar Ivan Kavčič, sodar Miha Pipan, čevljar Franc Primožič, poštna uradnica Tilka Logarjeva, Jerica Dolenčeva, Francka Jesenkova in Majda Gabrova. S seboj so prinesli in na krsto položili dva venca, ki so ju umetniku v slovo poklonili občina Škofja Loka in Škofjeločani, pevci pa so mu pod vodstvom pevodvode Oskarja Deva zapeli novo žalostinko Vigred se povrne.

Niso se še posedle grude zemlje na sveži gomili, ko so se že pričeli oglašati upniki in prijavljati svoje terjatve. Edini Groharjev dedič, sestra Frančiška poročena Golja iz Sorice, je pooblastila akademskega slikarja Riharda Jakopiča, naj jo zastopa v zapuščinski razpravi in po svoji pameti

in odgovornosti razpolaga z umetnikovo zapuščino, ki so jo poleg nekaj drobnega inventarja v glavnem sestavljale slike v Groharjevem stanovanju na Štemarjih v Škofji Loki in v Jakopičevem paviljonu v Ljubljani. Zapuščinska razprava se je končala 25. novembra 1911, Jakopič pa je medtem z razprodajo Groharjevih slik, za katere je iztržil mnogo več kot so bile ocenjene, poravnal vse njegove dolgove in še precej denarja poslal Groharjevi sestri v Sorico. Pri njemu pa je ostal neumetniški del Groharjeve zapuščine, ki je preko Eve in Miriam Ilc roj. Jakopič prešel v letih 1953 in 1954 v last Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. Shranjen je v rokopisnem oddelku knjižnice in obsega predvsem tri skupine gradiva, ki je pomembno zlasti za biografijo velikega umetnika: Groharjeve osebne dokumente, koncepte pisem in prejeto korespondenco. Poleg tega pa še različno gradivo kot skico prizora s križevega pota, beležnico z nekaterimi manj važnimi zapiski, 3 prazne listnice, prijavnico z navedbo cene in velikosti slike, iz katere je razvidno, da je Grohar na razstavi v Beogradu l. 1904 razstavljal dela Voznik, Metež (prvotno Zima), Jesen, Jesenski gozd, Sorško polje, Vrt, Vaška ulica in Na polju (prvotno Kozolci), odrezka pošt-nih položnic o vplačilu denarja na račun Vzajemno zavarovalne banke Slavia v Pragi iz l. 1904 in na račun firme Gričar & Mejač v Ljubljani iz l. 1906, sprejemni list za brzovozno pošiljko blaga, iz katerega je razvidno, da je Grohar poslal 5. marca 1909 iz Škofje Loke preko Ljubljane na Dunaj društvu umetnih slikarjev zaboj s tremi oljnatimi slikami v vrednosti 2000 kron, poziv okrajnega sodišča v Škofji Loki iz l. 1909 k pričanju v razpravi proti Leopoldu Hafnerju, katalog 84. slikarske razstave štajerskega umetniškega društva v Gradcu za Božič 1897, vabilo k otvoritvi razstave v galeriji Miethke na Dunaju 10. januarja 1904, vabilo na veliko umetniško zabavo ob zaključku I. jugoslovanske umetniške razstave v Beogradu 5. oktobra 1904, vabilo k sodelovanju na XIII. razstavi v dunajski Secesiji z dne 1. februarja 1905 in k udeležbi na razstavi Wertheim v Berlinu z dne 8. maja 1905, gradivo o VIII. mednarodni umetniški razstavi v Benetkah l. 1909, fotografije štirih moških in ene ženske, 3 prazne razglednice in prepis nekega članka o Juriju Šubicu iz Slovenskega Naroda. Vse gradivo je ostalo vse do sedaj še neznano in neobdelano, čeprav so med njim nekateri važni dokumenti. Kot vse kaže, jih ni imel v rokah niti Anton Podbevšek, ko je pisal svojo obširno študijo o življenjski tragediji slovenskega umetnika Ivana Groharja. Samo nekajkrat bi mogli slutiti, da slonijo citirani podatki na obravnavanem gradivu, toda zaradi neupoštevanja vsega ostalega dobi človek vtis, da je prišel pisec do teh podatkov po kaki drugi poti (arhiv kranjskega deželnega odbora, arhiv okrožnega sodišča v Ljubljani).

OSEBNI DOKUMENTI

Po osebnih dokumentih, ki so ohranjeni v zapuščini, moremo zasledovati Groharjevo življenje — seveda ne izčrpno, ker vsi niso ohranjeni — od njegove mladosti tik do smrti. Med njimi so dokumenti, ki zaradi važnosti terjajo posamično obdelavo, nekaj pa je tudi drobnih in manj pomembnih. Takšni so: izkaznica Slovenskega planinskega društva v Ljubljani št. 144 iz l. 1901 s podpisom načelnika Frana Orožna in tajnika Josipa Hauptmana, ki potrjuje, da je »gosp. Ivan Grohar, akadem. slikar Ljubljana pravi član« društva; potrdilo Splošnega kreditnega društva v Ljubljani št. 491 z dne



Ivan Grohar: Lastna podoba

4. julija 1905, da »gosp. Ivan Grohar v Ljubljani je vplačal za 1. opravilni delež K Dvajset«, 5 potrdil o dvigu posojila na menico iz let 1903, 1904, 1905 in 1907 ter 3 recipisi o nakazilu denarja Splošnemu kreditnemu društvu iz l. 1908 in 1909; ter potni list, izdan 31. decembra 1906 od mestnega magistrata ljubljanskega za potovanje v vse evropske države z veljavnostjo treh let, iz katerega je razvidno, da je bil Grohar meseca januarja in februarja 1907 v Srbiji.

V najbolj zgodnjo dobo Groharjevega življenja sega rojstni in krstni list, ki ga je 30. oktobra 1904 sestavil župnik Jurij Karlin, upravitelj župnega urada v Sorici. Z njim »se službeno potrjuje, da je leta Tisoč osemsto sedeminšestdeset (1867) dne 15. junija bil v Sp. Sorici hiš. šte. 15 rojen in po rimsko-katoliškem obredu krščen dne 16. junija Ivan zakonski sin« gostača Andreja Groharja in Neže Jenšterle, oba rimskokatoliške vere.

Krstna botra sta bila gostač Andrej Štravs in gostačka Katarina Markelj. Krstil ga je župnik Josip Boncelj, katerega je takratni krščenec čez 29 let, l. 1896, upodobil v svoji sliki Župnik Boncelj vidi Abrahamu. Pred Ivanom se je 28. decembra 1858 Groharjevimi rodila že hči Frančiška (ne Ivanka, kot stoji napačno v SBL), ki se je 29. januarja 1885 poročila s hišarjem Martinom Goljo in umrla 29. februarja 1916. Oče Andrej je umrl, ko mlademu Groharju ni bilo niti sedem let (1874); mati Neža je očeta preživela za četrto stoletja in umrla 1899. leta. Njo in sestro je Grohar utegnil portretirati, medtem ko je bil ob očetovi smrti še premlad.

L. 1888 je bil Grohar poklican na vojaški nabor, potrjen in takoj dodeljen 17. pešpolku na triletno služenje. Zaradi pobega od vojakov je bil septembra 1889 kaznovan s petmesečnim (tako prav SBL, narobe — 8 mesecev — Podbevšek) strogim zaporom in mu je bila za eno leto podaljšana vojaška služba. Čeprav je bil poleg tega še trikrat kaznovan s 3- do 14-dnevnim kasarniškim zaporom, ga je vojaška oblast vseskozi pozitivno ocenila. Jeseni 1892 je odslužil vojaški rok, pred tem pa prejel še naslednjo diplomu:

SCHÜTZEN-DIPLOM

dem

k. u. k. Infanteristen Johann Grohar wird hiemit durch Verleihung dieses Diploms seine vorzügliche Schiessfertigkeit bezeugt. Derselbe gehörte in Jahre 1891/2 zu den besten Schützen des Regimentes.

Laibach, am 6^{ten} August 1892.

Ferdinand R. v. Gariboldi, Oberst

V Groharjevo vojaško dobo spada tudi njegovo lastništvo Tretje nemške slovnice za ljudske šole (Dunaj 1887). Kot je mogoče razbrati iz vpisov, je Grohar prejel knjigo od bivšega lastnika Antona Sternada in se 23. februarja 1890 vpisal vanjo kot lastnik. Da je bila knjiga v rokah umetnika, govori tudi z rdečilom osenčeni naslov knjige in neki ženski portret na notranji strani zadnjih platnic. Na zadnji knjigoveški list pa si je zabeležil naslov neke Marije Sešek iz Škofje Loke, slovenske izraze za tri nemške besede in si z gotico konceptiral začetek pisma materi v nemščini:

Liebe Mutter. Ich möchte Ihnen schreiben ein paar Wörter. Ich bin neugierig ihre Meinung zu wissen

Poleti 1894 je Grohar z uspehom končal drugi letnik slikarske akademije v Gradcu. Ker pa bi se bil rad popolneje izobrazil v slikarstvu, je prosil kranjski deželni odbor za dodelitev podpore, da bi mogel nadaljevati študij na višji akademiji na Dunaju. Pri tem se je skliceval, da je reven in brez vsakega premoženja. Kot dokazilo o resničnosti navedb je prošnji priložil naslednji dokument:

Ubožni list.

Podpisano županstvo potrjuje, da Janez Grohar iz zgornje Sorice, učenec na risarski in slikarski akademiji v Gradcu nima nikakoršnega premoženja, da bi mogel svoje učenje nadaljevati.

Županstvo Sorica dne 23. julija 1894

Videl i potrdil:

Anton Jamnik

Zig: Sigillum parochiae in Zarz

M. Gasser

Zig: Občina Sorica

Podporo deželnega odbora je Grohar sicer dobil, ni pa bil sprejet na dunajsko akademijo, ker odlični uspeh pri sprejemnem izpitu le ni mogel nadomestiti zahtevane splošne šolske izobrazbe. Zato se je vpisal v tretji letnik graške akademije in zaključil študij na njej z naslednjim uspehom:

*Steiermaerkische Landes-Zeichen-Academie in Graz
Abgangs-Zeugniß.*

Johann Grohar geboren i. J. 1867 zu Zarz Bezirk Krainburg im Herzogthume Krain hat den höheren Cours des Historienfaches an der Akademie (:Zeichnen und Malen u. d. Natur, Aktzeichnen, Kopfstudien, Vorträge über Perspektive:) von Monat Oktober 1892 bis Ende Juli 1895 mit vorzüglichem Fleisse und ausgezeichnetem Erfolge besucht.

Sein sittliches Betragen war den akademischen Vorschriften vollkommen gemaess.

Da derselbe an der Akademie sein Studium mit Auszeichnung vollendete, so wäre zur letzten Ausbildung seines Talentes nun der Besuch der in Auslande (:München, Dresden etc. :) befindlichen Kunstsammlungen nothwendig und höchst wunschenwerth.

Graz am 23 Juli 1895.

Zig:

*Direction d. Land. Zeichnungs-
Academie & Bildergalerie Graz*

*Prof. Heinr. Schwach
Akademie & Galerie
Director*

Podprt z gornjim spričevalom in s spredaj objavljenim ubožnim listom, ki sta ga županstvo in župnik v Sorici 5. avgusta 1895 vnovič potrdila, je Grohar poleti 1895 prosil deželni odbor za novo podporo, da bi mogel v Münchenu proučevati klasično umetnost in se izpopolniti v svoji stroki. Njegovi prošnji je bilo ugodeno.

Vendar Grohar ni več dolgo zdržal v tujini. Pomlad in rastoča samozavest sta ga najprej zvabili v Sorico, že 21. avgusta 1896 pa je Slovenski Narod poročal: »Akademski slikar g. Ivan Grohar je otvoril svoj atelier v Škofji Loki, kjer se je stalno naselil. Grohar je že z raznimi slikami dokazal svojo veliko nadarjenost in tehniško izurjenost, tako da ga zamoremo občinstvu prav toplo priporočiti.« Besedo več je naslednjega dne pristavil Slovenec: »Iz Škofje Loke se nam poroča: Tukaj se je nastanil in otvoril svoj atelier akademični slikar g. Ivan Grohar. Nedavno je bila v Obrezovi prodajalnici razstavljena njegova slika Sveta družina, katero so strokovnjaki jako laskavo in pohvalno ocenjevali. Želeti je mlademu umetniku obilno naročil, da tem bolje pokaže svoje lepe zmožnosti.« Ta prvi škofjeloški Groharjev atelje je bil menda pri »Frtunovcu« na Fari, sedaj Trnje števil. 1. Razen nekaterih daljših presledkov, ko je bival v Ljubljani, na Brdu, v Münchenu in na Dunaju, ter potovanj, je bila odslej Škofja Loka mesto stalnega Groharjevega bivališča. Pozneje je nekaj časa stanoval v drugem nadstropju »kasarne«, sedaj Blaževa ulica št. 10, nekaj časa v mansardi pri »Kumpu« za cerkvijo, sedaj Cankarjev trg št. 11, najdalj pa na Štemarjih, sedaj Kidričeva cesta št. 8. Tu je ustvarjal v čudoviti okolici in se kmalu uživel v loško meščansko sredino, o čemer priča

SPREJEMNI LIST.

Gospod Ivan Grohar, v Loki je sprejet kot redni član
NARODNE ČITALNICE V ŠKOFJI LOKI.

V Škofji Loki 31. oktobra 1896.

Vinko Prenk
tajnik.

Dr. Anton Arko
predsednik.



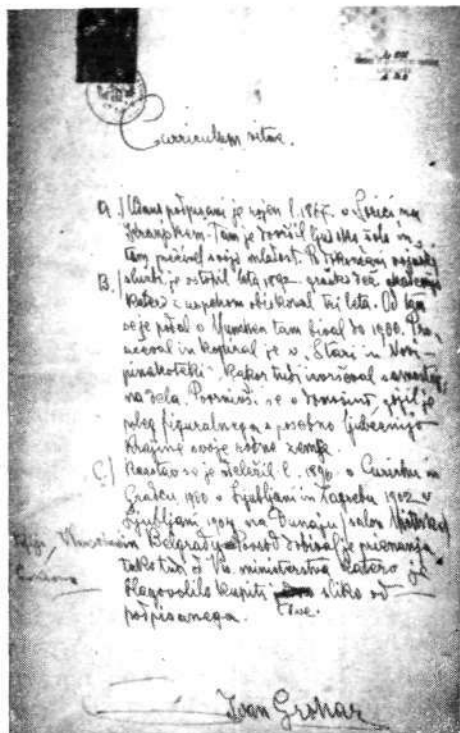
Koncept Groharjeve izjave ob obdolžitvi poneverbe leta 1902

Najtežji udarec usode je zadel Groharja l. 1902. Od oktobra prejšnjega leta je pri Umetniškem društvu opravljal posle blagajnika, prav v tem času pa je — čeprav je imel vse dotlej precej naročil — zelo malo zaslužil. Marca meseca je zaradi tega zabredel v potrebo in denarno stisko, ki se je nikakor ni mogel otresti. Včasih je bil v takšni stiski, da je cele dneve stradal; julija meseca je po Jakopičevi izjavi menda več dni tičal doma brez jedi. Zaradi tega je v nujni življenjski potrebi segel po društvenem denarju, v prepričanju, da ga bo vrnil, ko bo izdelal nekaj naročenih del in prodal nekatere svoje starejše slike. Kljub takšnemu položaju pa je še vedno neutrudno delal in si med drugim spomladi iskal motivov v Devinu, konec oktobra pa odpotoval na Beneško v

Št. Peter ob Nadiži. Hitel je s slikanjem in hotel čimprej vrniti iz društvene blagajne izposojeni denar, zlasti ker je prav v zadnjem času, po zaključeni umetniški razstavi in pred društvenim občnim zborom, odbor sklenil pregledati račune in blagajno. Ker par dni po njegovem nenadnem odhodu v Benečijo Groharja ni bilo na sejo niti ga niso našli v Ljubljani, je padel nanj sum, da je poneveril društveni denar in pobegnil v Ameriko. Društveni predsednik prof. Ivan Franke je zadevo tako prijavil policiji. Ni hotel niti počakati, da bi se Grohar od kje javil, niti ustaviti preiskovalnega postopka, ne ko se je Grohar odzval Jakopičevemu pozivu, da bo društvo pač moralo počakati, da se vrne. »kajti moram vendar gledati v prvi vrsti, da si kako pomagam naprej, ker oni boljši ljudje bi si pač ne skrivili lasu, če bi jaz za lakoto umrl«, ne ko se je na njegov drugi poziv takoj vrnil v Ljubljano ter za dolg zastavil društvu vse svoje slike in ne ko sta odbornika Jakopič in dr. Miljutin Zarnik hotela Groharjev dolg poravnati in predlagala mirno likvidacijo spora. Ali so se Franke, Govekar, Pahor in ostali odborniki res bali javnosti, ki je vest o poneverbi takoj popadla z vso vnemo opravljive zavisti in strankarske zahrbtnosti, in za svoja uradniška mesta, kot so izjavljali, ali je bilo zadaj kaj drugega; vsekakor so si z nepotrebnim pre nagljenim ukrepanjem predsednika Franketa, kar je del izobražencev že takrat obsojal, vrgli v obraz kaj slabo luč. Grohar je bil preveč pošten, da bi skušal kogarkoli goljufati. Če si je iz društvene blagajne izposodil denar, za katerega je kot protivrednost vedno mogel zastaviti svoje slike, ne da bi to povedal vsaj tovarišu in društvenemu tajniku Jakopiču, je temu kriva samo njegova sramežljiva in kljub vsej mizeriji, v katero je bil padel, ponosna narava, ki ni hotela niti pred najbližjim mu človekom razkriti obupno bednega položaja, dokler sta volja po ustvarjanju in vera v uspeh še netili iskro upanja. Kako globoko v pošteno srce ga je nezaupanje zadelo, priča ohranjeni koncept izjave, katere beseda za besedo bije in obtožuje nje, ki so moralno uničili umetnika-poštenjaka:

Jaz nisem imel nikdar namena si kako svoto prisvojiti, jaz sem bil vedno prepričan da zamorem to svoto vsak čas položiti, jaz sem tudi celo svoto položil in to je najbolj jasni dokaz, da imam dovolj sredstev svoje dolžnosti izpolniti. Jaz se čudim da se me je moglo obsoditi nepoštenosti, ker sem pošten človek. Jaz sem bil v slovenski Veneciji, kjer sem iskal motive za svoje delo in ta odsotnost ni pri slikarjih nič nenavadna, saj sem bil letošnjo spomlad tudi ves mesec v Divinu.

Med osebnimi dokumenti, ki so ohranjeni v Groharjevi zapuščini, sta tudi dva njegova življenjepisa, ki s svojimi navedbami dopolnjujeta podatke o življenju in delu, kakor jih je bil zapisal o sebi Grohar sam v prošnjah deželnemu odboru, ki jih je objavil Podbevšek v citirani monografiji. Drug od drugega se bistveno ločita samo na dveh mestih in v nekaterih jezikovnih in stilističnih razlikah, vendar je treba postaviti vsakega v drugo razdobje umetnikovega življenja. V prvem, ki je napisan lastnoročno in je ohranjen tudi njegov koncept, Grohar navaja, da je nazadnje razstavljal leta 1904 na Dunaju v salonu Miethke in v Beogradu na I. jugoslovanski umetniški razstavi, medtem ko v drugem dodaja še razstavo v Sofiji (II. jugoslovanska leta 1906), Varšavi (1908) in Londonu (1906); v prvem poudarja, da je ministrstvo za uk in bogočastje kupilo od njega eno sliko (leta 1904 na I. slovenski umetniški razstavi na Dunaju sliko Rafolško polje), v drugem, da



Groharjev lastnoročno napisani življenjepis

je kupilo dve (drugo je kupilo leta 1909, glej dopis Mestnega magistrata ljubljanskega z dne 20. novembra 1909 med korespondenco). Iz tega sledi, da bi mogel biti prvi življenjepis napisan med leti 1904 in 1906, torej v času, ko je Grohar razstavljal v dunajski Secesiji in v Berlinu (1905) ter se pripravljaj za razstavo v Sofiji (1906). Lahko pa, da je bil namenjen za prilogo k prošnji na cesarja iz l. 1907, za kar govori velika sličnost obeh Groharjevih podpisov, čeprav močno preseneča in to domnevo slabi neupoštevanje pomembne razstave v Sofiji. Drugi življenjepis pa je bil nesporno napisan istočasno s prošnjo ministruvstvu za uk in bogočastje 22. februarja 1911. Oba dokumenta sta namreč napisana z isto tujo roko in opremljena z enakim lastnoročnim podpisom fizično že izčrpanega Groharja. Tekst je objavljen po starejšem (prvem) originalu, med oglatimi oklepaji pa so upoštewane vse spremembe oziroma dopolnitve iz l. 1911:

Curriculum vitae.

- A.) Udano podpisani je rojen l. 1867, v Sorici na Kranjskem. Tam je dovršil ljudsko šolo in tam preživel svojo mladost. Po dokončani vojni službi, je vstopil leta 1892 [v] graško dež. akademijo [.] katero [je] z uspehom [ospehom] obiskoval tri [5] leta. Od tam se je podal v München [München ter] tam bival do 1900. Proučeval in kopiral je v »Stari in Novi pinakoteki«, kakor tudi izvrševal samostojna dela. [—] Povrniši se v domovino, gojil je poleg figuralnega s posebno ljubeznijo krajine svoje rodne zemlje.
- C.) Razstav se je udeležil: l. 1896, v Curichu [Cürichu] in Gradcu, [l.] 1900 [.] v Ljubljani in Zagrebu [.] 1902 [.] v Ljubljani, 1904, na Dunaju (salon Miethke) in Belgradu [., dalje v Belgradu, Sofiji, Warschavi in Londonu]. Popsod dobival je priznanja, tako tudi od Vis. ministerstva [visokega c. kr. ministrstva.] katero je blagovolilo kupiti jedno sliko od podpisanega [od podpisanega dve sliki].

Ivan Grohar

Kakor verjetno starejša varianta zgornjega življenjepisa, je služilo Groharju kot priloga k prošnji na cesarja z dne 23. oktobra 1907 za spregled posledic obsodbe iz l. 1902 tudi npravstveno spričevalo škofjeloške občine. To potrjuje, da se je Grohar med svojim bivanjem v Loki od l. 1904 dalje marljivo posvetil svojemu delu in se v vseh ozirih brezhlibno obnašal.

Zeugnis

Es wird hiemit ämtlich bestätigt, dass der akademische Maler Herr Ivan Grohar, geboren im Jahre 1867 zu Zarz, sich in der Zeit zwischen Juli 1904 bis Juli 1907 in Bischoflack aufgehalten hat, daselbst mit grossem Fleisse seinem Berufe abgelegen ist und sich während der ganzen Zeit in jeder Beziehung tadellos benommen hat.

Stadtgemeindeamt Bischoflack
am 25. October 1907

Zig:

Mestna občina Škofja Loka
Stadtgemeinde Bischoflack

Lenček

Ohranjeni Groharjevi osebni dokumenti in korespondenca nam po tolikem času šele danes razkrivajo zaveso z nove zanimive zgodbe iz pestrega umetnikovega življenja, katere glavni junak je bil župnik iz Čadrama pri Konjicah Jurij Bezenšek. Gre za afero okrog poslikanja nove cerkve v Čadramu, katere začetek datira v poletje 1907, ko je 8. avgusta Josip Pukl sporočil na vizitki Groharju sledeče: »Velecenjeni gospod Grohar! Veleč. gosp. Jurij Bezenšek, knezoškof. konz. svetnik in župnik v Čadram-u pri Konjicah na Štajarskem, želi slikati novo krasno cerkev v Čadram-u. Zato želi dobiti Vaš naslov. Blagovolite mu koj pisati...«

Grohar, ki je po zaključeni razstavi v Sofiji in po obisku pri znancih in dragih mu prijateljih v Beogradu spet bival v Škofji Loki ter se pripravljaj na jesensko razstavo v Trstu, je za možnost novega zaslužka seveda takoj zagrabil. Nemudoma je pisal župniku Bezenšku in mu ponudil svoje usluge. Ta mu je že 13. avgusta 1907 takole odgovoril: »Blagorodni gospod! Vsled vnovič obljubljenega podpore našega knezoškofa hočem res novo cerkev slikati dati in če bi bilo mogoče letos si prezbiterij, druga ne, ker bi pač potem lepota velikega altarja se šele prav videla, zato prosim če mogoče de kar za to načrt napravite; za ladjo je pa čez zimo dovolj časa za osnovo skrbeti. De bi se pravilno delalo, hočem načrt našemu dež. konservatorju msgr. Graus-u v Gradcu v potrjenje poslati. De je cerkev v renesans slogu zidana to itak veste. Srčno zdravi! Vaš J. Bezenšek.« Ko je dobil to naročilo, je Grohar odšel v Čadram, da bi si ogledal cerkev in se osebno pogovoril z naročnikom, ki je želel, da bi bil načrt v 14 dneh izdelan. Kot je bilo dogovorjeno, je do konca avgusta Grohar že izdelal skice in jih poslal župniku. Dne 5. septembra 1907 je dobil iz Čadrama takle odgovor: »Velecenjeni gospod! Vaše obrise sem danes dobil in bom tiste mil. gospodu knezoškofu pokazal in še drugim, potem bom kmete prosil, de bi mi potrebnega lesa za podmostanje darovanje darovali in potem Vas bom obvestil o tem. Najbrž bo pa že letos za to delo premalo časa, ker je dostikrat vinotok že jako mrzel in grd. Srčno zdravi! Vaš udani J. Bezenšek.« Vse priprave so torej potekale v najlepšem redu, čeprav se župniku, zdaj ko je dobil načrte, izgleda ni več tako mudilo. Deset dni po zadnjem dopisu pa je Grohar prejel 20 kron in odrezek poštne nakaznice, datiran v Čadramu 12. septembra 1907, s sporočilom: »Veščaki mi svetujejo crkve ne prej slikati dati, dokler obljubljenega denarja ne dobim in bom skusil pozimi to vrediti in potem delo začeti. Ako Vas bodem potem potreboval, bom že pisal. Ako ste že kako

crkev slikali, bi si tudi tisto rad ogledal. Za malo odškodnino zadnega pota Vam pošljem to malenkost in Vas lepo pozdravljam. Z Bogom!»

Odlašanje, sklicevanje na nasvete nekakšnih veščakov, nezaupanje v strokovno sposobnost in pogoj »...ako Vas bodem potem potreboval, bom že pisal...«, — vsega tega Grohar prav gotovo ni mogel sprejeti z malodušjem. Ko pa je izvedel, da je župnik naročil načrte še pri nekem drugem slikarju, mu je nemudoma pisal, da odstopa iz takšne zahrbtne konkurence ter zahteval svoje načrte nazaj ali pa zanje 200 kron plačila. Na to mu je čadramski župnik 9. novembra 1907 odgovoril: »Na Vaše zadno pismo Vam naznanjam, da ne morem zahtevanega načrta zdaj verniti, ker bom tistega še s katerim drugim umetniškemu društvu v Ljubljani v presojo in potem 2. 1. 908 našemu mil. g. knezoškofu v izvolitev predložil in še do zdaj slikarja nimam za gotovo odločenega. De pa Vi za take malenkostne obrise 200 K zahtevate, se mi res čudno zdi in ne poznam postave po kateri bi se Vam toliko prisoditi zamoglo razun, če bodo strokovnjaki to spoznali...« Bezenšek je priznal, da misli na konkurenčni izbor umetnikov, ni pa še zankrat vedel — ali ni hotel povedati? —, kdo so konkurenti. Razkril pa je, kdo so zanj merodajni strokovnjaki: klerikalno Društvo za krščansko umetnost. Ne vemo sicer, če je Grohar ponovno terjal svojo pravico, vendar je naslednji župnikov dopis z dne 30. decembra 1907 že bolj spravljiv in odkritosrčen kot zadnji: »Dragi gospod! Vsled Vašega zadnjega pisma Vas vprašam: Niste li namenjeni slikarijo v naši cerkvi prevzeti, ako se Vam izroči? Napravil še bo potreben načrt g. O. Bičrti in Fr. Bradaška in potem se bodo vsi trije v presojo gg. veščakom izročili in koji se bo najboljši spoznal istemu se bo delo izročilo, kakor se je tudi na mnogih drugih krajih zgodilo. 2./1. 08 pojdem šele po obljubljeni svoto 3000 K. To Vam naj služi v ravnilo. Z Bogom. Vaš J. Bezenšek.« — Izgleda, da Bezenšek le ni hotel izgubiti sodelovanja priznanega slovenskega umetnika in je skušal vso odgovornost za svoje delo prevreči na veščake.

Ker kljub ponovnim opominom župnik Bezenšek ni zadostil Groharjevim zahtevam, je ta predal iztirjanje dolga ljubljanskemu odvetniku dr. Franu Novaku. V zapuščini se je ohranil prepis njegovega uradnega dopisa Bezenšku:

V Ljubljani, dne 23/1 1908. —

Blagorodni gospod

Jurij Bezenšek,
župnik

v Čadranu, pri Konjicah,
Stajersko. —

Po naročilu svojega klijenta g. akademič. slikarja Ivana Groharja dovoljujem si Vam naslednje priobčiti:

Augusta meseca naročili ste g. Groharju naj napravi škice za prelikanje Vaše cerkve oz. prezbiterija te cerkve. —

Oseбно ste mu ob priliki njegovega prihoda v Čadran izjavili, da bode g. Grohar izoršil slikarska dela ter ste mu zagotovili, da bo s tem lahko pričel, kakor hitro Vam vpošlje škice na vpogled. — G. Grohar je škice izoršil, a k delu ga do danes še niste pozvali; nasprotno Vi ste se obrnili tudi še na druge slikarje in se z njimi pogajali radi dela ozir. tudi naročili naj Vam izgotovijo škice —

O kaki konkurenci g. Groharju niste ničesar omenili. Z ozirom na to Vas po njegovem naročilu pozivljam, da mu plačate za izoršene škice

svoto po 200 K 00 v ter na mojih dosedanjih zastopniških stroških 10 K 50 v skupaj tedaj 210 K 50 v najkasneje do dne 27. t. m. na mojo pisarno, ker bodem sicer vložil tožbo na odškodnino. —

Pridržim pa si za slučaj tožbe odškodninske zahtevke g. Groharja primerno zvišati. —

S spoštovanjem:

Dolžnik Jurij Bezenšek tudi na ta opomin ni reagiral. Pa tudi Grohar je menda spor začasno pustil obležati. Po uspelem zaključku tržaške razstave je bil za nekaj časa rešen denarnih skrbi, negativna rešitev prošnje na cesarja pa mu je gotovo jemala voljo do skorajšnjega ponovnega srečanja s čuvarji pravice, ki so bili do njega spet tako krivični. Poleg tega je spomladi 1908 odpotoval kot delegat umetniškega kluba »Sava« na Poljsko in tam uredil razstavi v Varšavi in Krakovu, maja in junija pa bil v Bohinju, kjer je nabiral kostume in ljudi za cesarski jubilejni sprevod na Dunaju. Šele proti koncu poletja se je vrnil k nadaljevanju afere z župnikom Bezenškom. Sklenil je predati spor sodišču in sestavil tri koncepte tožbe. Dva sta napisana s črnilom, najbolj popoln pa je s svinčnikom napisani tretji koncept, ki se glasi:

Slavna
c. kr. okrajna sodnija
v Konjicah

Tožnik:
Ivan Grohar, akademični
slikar v Škofji Loki

Toženec
G. Jurij Bezenšek,
župnik in konzistorajlni
svetnik v Čadramu pri
Konjicah

radi 200 K.
tožba.

Po naročilu toženca z dne 15/8. 1907. napravil sem slednjemu načrt za preslikanje prezbiterija cerkve v Čadramu. V sorho informacije in pouka glede velikosti in oblike cerkve podal sem se sam v Čadram in pri tej priliki mi je toženec rekel, da se naj potrudim, da bo načrt gotov v 14. dneh da mi bo mogoče še to leto (1907.) na podlagi načrta slikarijo izvršiti. Zazeljene načrte sem mu poslal točno, kakor je bilo dogovorjeno. Črez nekaj časa mi je poslal toženec 20. K., za mojo pot, ter mi pisal da mu veščaki svetujejo, da naj s slikarijo počaka toliko časa, da dobi denar. Zvedel sem pa da je naročil načrte še pri nekem drugem slikarju; nemudoma sem mu pisal, da se zahrbtnje konkurence ne vdeležim in, da zahtevam od plačila 200. Kr. za svoj načrt; odgovoril mi je, da ne more pojmiti, kako morem toliko zahtevati za to malenkost.

Dokaz: korespondenca, ki jo bom pri razpravi predložil, oziroma zaslišanje strank.

Dokaz glede prednosti načrta, zvedenci.

Že sedaj povdarjam, da zahtevam kot zvedence akademično izobražene slikarje, najsi bodo iz društva »Sava« ali »Hagenbund«, ali kacega drugzega akademičnega društva.

Opetovani opomini so ostali brezuspešni. [Namesto tega stavka stoji v ostalih dveh konceptih: Opominjal sem ga opetovano in enkrat celo potom dr. F. Novaka odv. v Ljubljani toda brez uspeha.]

Predlagam, da se po končani razpravi izda rzsodba:

Toženec g. Jurij Bezenšek je dolžan plačati tožniku Ivanu Groharju za naročen in dobaavljen načrt za preslikanje cerkve v Čadramu v znesku

200. Kr., s 5% obrestmi od dneva pročene tožbe, ter pravnih stroške v 14. dneh da ne bo izoršila.

V Skofji loki dne 4/9. 1908

Stroški: opom. po odvetniku	2. K	40 v
koleki	2. K	
poštšina		45 v
papir		04 v

Kako se je spor nadaljeval in končal, ne moremo ugotoviti. Ali je župnik Bezenšek vseeno poravnal svoj dolg — kolikor je znano. Grohar menda ni poslikal cerkve v Čadramu — ali je Grohar tožbo resnično predložil sodišču ali pa jo pustil obležati med svojimi papirji, iz ohranjenega gradiva ni razvidno. Iz vseh dokumentov pa se vidi, kdo je ravnal pošteno ter se za svojo pravico upravičeno potegoval in kdo se je omadeževal. Javno ožigosani »nepoštenjak« je še enkrat postal žrtev spoštovanih »poštenjakov«.

Kakor je znano, je Grohar sedemkrat prosil kranjski deželni odbor za denarno podporo. Leta 1892., da je mogel pričeti študirati na graški akademiji, 1893. in 1894. za nadaljevanje šolanja v Gradcu, maja 1895 za dodelitev ostanka štipendije, ki je ni izkoristil izstopivši študent graške akademije Matija Knavs, in avgusta 1895, da se je mogel strokovno izpopolnjevati v Münchenu. Vse te prošnje so bile rešene v njegovo korist. Ostali dve, l. 1899 za obisk svetovne razstave v Parizu in l. 1903 za udeležbo na Vseslovanski razstavi, pa sta ostali nerešeni. Za podelitev osme in obenem zadnje podpore l. 1911 Grohar sam sploh ni zaprosil, ker mu jo je odbor podelil na posredovanje Riharda Jakopiča in deželnega odbornika dr. Janeza Evangelista Kreka. Vse doslej neopažena pa je ostala na deželni odbor naslovljena Groharjeva prošnja za podporo iz konca leta 1909. Napisal jo je potem, ko je propadlo vsako upanje na ugodni zaključek iskanja primerne zaposlitve v Trstu in v Gorici in ko se je vrnil od tam s težko skrbjo za svoj materialni obstoj. Ohranjena sta dva izvoda prošnje: eden z nesrečno popravljeno napako, zaradi česar je napisal drugi čistopis s popravljениm datumom in ga vložil v kuverto z naslovom: *Visoki deželni zbor vojvodine Kranjske. Ljubljana*. Vendar, kakor moremo iz gradiva sklepati, prošnje ni nikoli oddal. Zanimiva tudi zaradi nekaterih Groharjevih misli o umetnosti in slovenskih slikarjih se glasi:

Visoki deželni zbor!

Vdano podpisani se drzne obrniti na slavno ljudsko zastopstvo kranjske dežele.

Vsaki narod se ceni po višini svoje kulture. To je dejstvo in dejstvo je tudi da v vrsti njenih činiteljev umetnost ni zadnja, ta se je upštevala pri vsih narodih.

Da pa je umetnosti mogoče se razvijati ter doigniti na višino, zato morajo biti ugodni predpogoji, potrebna je podpora moralna in materialna.

Slovenski slikarji in kiparji pridobili smo si priznanje v centrih Evrope, na Dunaju, Berlinu, Londonu in Varšavi, v Sofiji in Belgradu: toda s tem je rešena šele ena točka; naša gmotna stran kaže še vedno przelj, preko katere prekoračiti, je nemogoče brez podpore javnih faktorjev.

Podpisani si ne prisvaja kako prvenstvo med slovenskimi umetniki, vendar pa je bil vedno med prvimi kateri so zanesli ime »Slovenska umetnost« med tuje narode. Vdeležil se je vseh prej omenjenih razstav,

deloma jih tudi aranžiral (Berlin, Varšava in Belgrad). Tudi sme imenovati visoke nakupovalce: dvakrat c. kr. ministerstvo za uk in bogočastje, vlado srbsko in bulgarsko, ter kralja srbskega.

Vendar poleg uspehov ni mu mogoče svoje znanje tako utrditi kakor bi rad. Ker pa sam nima nikacih pripomočkov v to sorho in ker je napredek brez tega nemogoč, drzne se prositi:

Visoki deželni zbor naj mu blagovoli nakloniti podporo, ker edino s to mu je mogoče se s celo svojo dušo žrtvovati za umetnost, ter doseči kar se zahteva od umetnika.

V Škofji Loki, dne 29. grudna 1909.

Ivan Grohar,
akad. slikar

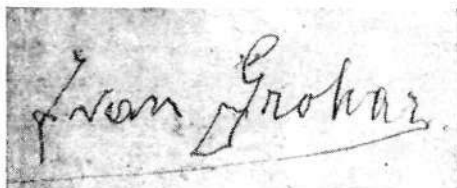
Na zunanji strani drugega lista je zapisan naslov prejemnika in vsebine vloge:

Visoki deželni zbor vojvodine Kranjske v Ljubljani.

Ivan Grohar akad. slikar v Škofji Loki, prosi podpore.

Priloge: A.—C.

Jeseni 1910, oktobra meseca, so mladi slikarji, zbrani v umetniškem klubu »Sava«, pod vodstvom svojega organizacijskega in duhovnega vodje Riharda Jakopiča pripravili jubilejno umetniško razstavo, ki je pokazala zgodovinski razvoj slovenske likovne umetnosti od začetkov do sodobnikov. Ivanu Groharju je na njej pripadlo častno mesto med najboljšimi slovenskimi slikarji. Toda prav v tem času pa se je njegovo gmotno in zdravstveno stanje vedno bolj slabšalo. Niti slutil ni, da se ga je od večnega stradanja lotila jetika in da ga nihče več ne more rešiti. Izmučen do smrti se je v začetku februarja 1911 privlekel iz Škofje Loke v Ljubljano k prijatelju Jakopiču, ki je takoj spoznal, da je Groharjev konec blizu. Nemudoma je pri deželnem odboru ponovno interveniral glede podpore za Groharja, da bi mogel odpotovati v sončno Italijo slikat — pravzaprav iskat zdravja. S pomočjo dr. J. E. Kreka, ki je ob novici o Groharju vpričo vseh deželnih poslancev in odbornikov vzkliknil: »Nikdar več se ne sme zgoditi, da bi moral slovenski umetnik od lakote umreti!«, se mu je to tudi posrečilo. Dne 17. februarja 1911 je sporočil deželni glavar Franjo Šuklje Groharju naslednje: »V seji 11. februarja 1911 Vam je dovolil deželni odbor za potovanje v Italijo 2000 K (dva tisoč kron) podpore s pogojem, da dela, ki jih izvršite v Italiji, ponudite v prvi vrsti deželnemu odboru v nakup. Polovico podpore t. j. znesek tisoč kron Vam pošlje deželna blagajnica takoj po poštni nakaznici proti kolkovani pobotnici, drugo polovico Vam nakaže deželni odbor kasneje na posebno Vašo vlogo. V prigribu Vam pošilja deželni odbor tudi priporočilni pismi za avstroogrski generalni konzulat v Benetkah in za konzulat v Florenci. O dovolitvi podpore obvešča deželni odbor obenem c. kr. deželno vlado v Ljubljani s prošnjo, da Vam tudi ona da priporočilni pismi za omenjena konzularna zastopstva v Italiji. Deželni odbor Vam končno svetuje, da napravite tudi prošnjo na c. kr. mini-



Zadnji znani Groharjev podpis

sterstvo za uk in bogočastje ter jo izročite deželnemu odboru, da jo priporočilno predloži ministerstvu. Če pa ste tako prošnjo že vložili, sporočite to sem, ter jo bo deželni odbor naknadno priporočil v ugodno rešitev.«

Kolikšna naklonjenost in radodarnost naenkrat! Ko bi bilo tako pred nekaj leti! Zdaj je bilo prepozno. Vesel kot še nikoli je Grohar prečital dopis deželnega odbora in priporočilni pismi ter brž sestavil nasvetovano prošnjo in jo naslovil: *Visoko c. kr. ministrstvo za uk in bogočastje Dunaj, Ivan Grohar, akademični slikar v Škofji Loki prosi za podelitev »Umetniške ustanove«.*

Visoko c. kr. ministrstvo za uk in bogočastje!

Udano podpisani posoetil se je umetnosti. Z vso ljubeznijo oprijel se je slikarstva, v nadeji, zadostiti čutom svoje duše. Težavno pot dolgih let je hodil iskaje vsega, kar potrebuje umetnik. Z najboljšo voljo je stopal korak za korakom, toda žal, manjka mu še vedno pripomočkov uresničiti svoje ideje. Radi tega obrača se do visokega c. kr. ministrstva ter se drzne prositi za »Umetniško ustanovo« in utemeljuje svojo prošnjo s sledečim:

1. Je samostojen umetnik (slikar) ter je, kakor razvidno iz prilog, že večkrat z uspehom nastopil v javnosti.

2. Ima namen dalje proučevati naravo ter slikati pokrajine, ker pa sam nima nikakih pripomočkov v to sorho in ker je napredek brez istih nemogoč, prosi najponižneje:

visoko c. kr. ministrstvo naj mu blagovoli podeliti »Umetniško ustanovo«, ker s to edino mu je omogočeno, za umetnost se s celo svojo dušo žrtvovati ter doseči, kar se zahteva od umetnika.

Ponaobljuje še enkrat svojo prošnjo zatrjuje, da se bode vedno vrednega skazal podeljene mu podpore.

Škofja Loka, 22. februarja 1911.

Ivan Grohar

Prošnje ni mogel več sam napisati, dodal ji je le podpis izčrpanega umetnika, iz katerega veje mrzli duh smrti. Pet dni zatem je stopil na pot, ki ga je po treh tednih sanj o lepši prihodnosti pripeljala — ne v deželo hrepenenja sončno Italijo — v temni objem zemlje pri Sv. Križu.

PISMA IN KORESPONDENCA

Le malo Groharjevih pisem je doslej znanih v javnosti. Poleg uradnih prošenj in dopisov so menda edina poznana pismo Rihardu Jakopiču z dne 5. novembra 1902 in dve pismi dr. Franu Vidicu z dne 18. avgusta 1904 in 3. julija 1905. Prvi dve je Podbevšek objavil faksimilirani v svoji študiji, iz tretjega pa samo citiral posamezne odlomke. Poleg teh so v Narodni in univerzitetni knjižnici na razpolago še štirje kratki Groharjevi dopisi Ivanu Cankarju iz l. 1904 in 1907, Etbinu Kristanu iz l. 1904 in Ivanu Šubicu iz l. 1899.

Pa tudi obravnavana Groharjeva zapuščina na pismih ni bogata. To je popolnoma razumljivo, saj odposlana pisma kaj redko najdejo pot nazaj v roke dopisnika in se predvsem ohranijo v korespondencah naslovnikov. Te pa so, kot osebne dragocenosti in zaradi pogostih intimnosti, ki so v pismih razkrite, navadno težko dostopne in pridejo le redko iz privatnih rok v javna hranilišča. V zapuščinah obležijo samo koncepti avtorjevih dopisov ali kako neodposlano pismo. Tako je tudi z zapuščino Ivana Groharja. Tu sta se nam ohranila dva neodposlana dopisa in trije koncepti pisem.

1. pismo:

*Gosp.
Br. Livadič
prof. sovrem.[?]
Zagreb*

*Molim šaljite mi oni broj Savremenika koji ima o moderni
Slovenski. Pozdrav!*

10. Grohar

Z znamko opremljena razglednica z motivom kapucinskega mostu v Škofji Loki z Lubnikom v ozadju je bila napisana po novembru 1910. Naslovljena je na dr. Branimira Vizner-Livadića, takratnega urednika mesečnika društva hrvaških književnikov Savremenika. V svoji 11. številki novembra 1910 (str. 805—812) je revija prinesla članek A. G. Matoša »Povodom izložbe Medulića«, ki je bila odprta od 31. oktobra dalje v paviljonu omenjenega hrvaškega umetniškega društva. Poleg Hrvatov Meštrovića, Rosandića, Vranczanyja, Bukovca, Medovića, Krizmana, Marinkovića in Tišova so kot gostje razstavljali tudi Čeh Uprka, Srba Nadežda Petrovićeva in Milanović in Slovenci Grohar, Jakopič, Jama in Plečnik. Povabljen je bil tudi Ferdo Vesel, ki se pa vabilu ni odzval (SN 2. nov. in 17. dec. 1910). Kritik je najviše cenil slovenske umetnike in postavil med njihovimi slikami na prvo mesto Groharjevega Sejalca, katerega reprodukcijo je prinesel Savremenik v februarski številki prihodnjega leta (str. 105). Grohar je izvedel za članek, ki je poln navdušenja in hvale njegovi umetnosti, pa je prosil urednika, naj mu pošlje odgovarjajoči zvezek revije.

2. pismo:

*Mara Kovačević,
učil. srpske škole
Zemun,
Slabonija*

Evo Ti Grohar

Nedatirana kratkobesedna razglednica, ki je opremljena z znamko, ne nudi nobenih podatkov za analizo njene vsebine. Ali je Grohar svoji izvojljenki, s katero se je spoznal l. 1907 ob bivanju pri slikarki Nadeždi Petrovićevi v Beogradu, s tema besedama poklanjal v dar pogled iz Bohinja na Črno prst na sprednji strani razglednice ali pomenijo kaj drugega? Iz pisave bi se moglo sklepati, da je bila napisana v zadnjih mesecih umetnikovega življenja.

3. pismo:

*Velečastiti g. monsignor!
[Kakor je razvid = prečrtano.]*

Ker družba sv. Mohora čezdalje bolj napreduje, je upati da se bo slav. odbor tudi za ilustrativni del družbenih knjig z največjim interesom zanimal, kar se je že v zadnjem času z veseljem opažalo. To je velicega pomena za izobrazbo ljudstva, katero v tem oziru navadno nima nikake prilike se seznanjati z dobrimi originalnimi slikami. Ne le dobro čtivo temveč tudi lepe ilustracije (mnogokrat še bolj.) uplivajo na izobrazbo človeškega duha, toraj proč z ilustracijami katere še za otročjo sobo niso.

Jaz kot izvršujoči slikar, bi v slučaju da slav. odbor to mojo ponudbo sprejme, [rad sprejel ka = prečrtano] bil pripravljen sprejeti kako delo, morda ilustrovanje cele knjige.

Blagovolite gospod monsignor mi sporočiti Vaše mnenje o tem

Pismo ni datirano in je naslovljeno koroškemu narodnemu organizatorju in publicistu Valentinu Podgorecu, ki je kot prefekt v Marijanišču v Celovcu bil od februarja 1906 dalje najprej odbornik Mohorjeve družbe, od l. 1907 do 1920 pa njen tajnik. Koncept pisma je bil napisan v času njegovega tajnikovanja, torej po l. 1907. Po pisavi sodeč, bi mogli njegov nastanek natančneje datirati med drugo polovico l. 1908 in prvo polovico l. 1910, ko se je Groharjevo gmotno stanje vedno bolj slabšalo in je vsepovsod iskal zaslužka. Ne vemo, če je Grohar dopis sploh kdaj prepisal in oddal, znano je samo, da ni ilustriral nobene mohorjeve knjige. Standartni opremljevalec koledarja in redkih ilustriranih mohorjank je bil slikar Anton Koželj, ki se mu je l. 1911 kot prvi od mladih pridružil Saša Šantel.

4. pismo:

Velerodni gospod!

Dolgo [že = prečrtano] se nisem oglasil in vzrok mojega molčanja je bil: [nič posebnega ni bilo poročati = prečrtano] interesantnih dogodljajev je manjkalo v mojem vsakdanjem življenju.

Sem še vedno Škofjiloki in sicer me vežejo na njo dve stvari: lepa okolica, zelo prikladna za slikanje pokrajin ter cenejše življenje kot kje drugje. Zlasti zadnje je tista preporna točka okrog katere se vrli največkrat kaos mojih misli. Pred dobrim letom sem nameraval preseliti se v Trst, kamor so me dve leti vabili razni rodoljubi ter — obetali vse polno naročil, toda ko sem prišel tja, so ti videli da imam resno voljo tam ostati, ni hotel nihče vedeti o prejšnjih [naročnikov = popravljeno:] naročilih in odlični slovenski proak mi je v obraz zabrusil, mi imamo narodnega davka že itak preveč. To so možate besede [vrlega = prečrtano] možatega moža, kaj?!

Tako sem zamenjal sanje o obali in morju adrijanskem zopet z loško smojko, katero gledam še sedaj. Ne manjka mi [priznanja = prečrtano] uspehov, lahko rečem vsaka razstava katere se odeležim prinese kaj, toda večina samo moralne priznanja. Prodajam sicer tu in tam in sicer dobro, ali to je tako redko — redko. [Naročil ni nič = prečrtano] Za nakup smem računati le z javnimi [komporacijami = prečrtano] činitelji (Ljubl. mesto, dež. odbor [in = prečrtano] ministerstvo) privatni ne kupujejo, ker umetnost ne spada pod naslov — Sport —. Naročil ni, in radi vseh teh mizer sem velikrat v takem položaju da niti pisem ne morem pisati, tako na priliko lanski Božič nisem niti jednemu svojih znancev in prijateljev pisal voščila iz jednostavnega uzroka kakor zgoraj navedeno. S tem končam svojo Jeremijado katera ima velikrat žalostnejšo melodijo kakor crkvena veliki teden.

Sedaj imam razstapljeno kot gost pri umet. društ. Medulič v Zagrebu, kar ste gotovo čitali, ter v Ljubljani. V jeseni sem dovršil večje figuralno delo kater pošljem drugo leto na internacijsko razstavo v Rim. Seveda je tam vse odvisno od tega, da ne pridejo kake politične komplikacije.

Pismo ni datirano niti naslovljeno. S primerjanjem načina, kako Grohar posreduje svoje misli neimenovanemu korespondentu, z vsebino njegovih znanih dopisov dr. Franu Vidicu, bi mogli zaključiti, da je bilo pismo namenjeno njemu. Vendar ostane domneva samo domneva, dokler ne odkrijemo čistopisa gornjega koncepta, če ga je Grohar sploh prepisal in odposlal. Pismo je bilo napisano med 17. decembrom 1910 in koncem meseca. Tega dne

je Slovenski Narod namreč priobčil podlistek Frana Vesela (šifra F.-s.-) »Slovenski umetniki v Zagrebu«, v katerem seznanja slovensko javnost z ocnami del slovenskih slikarjev, ki so tedaj razstavljali na razstavi umetniškega kluba »Medulić« v Zagrebu, kjer je žel največ priznanja prav Grohar. O razstavi je Slovenski Narod na kratko poročal že prej (2. in 21. nov. 1910), vendar ni nikdar omenil Groharjevega sodelovanja. Da pa pismo ni bilo napisano pozneje, že v l. 1911, govori podatek, da se je Grohar nameraval prihodnje leto udeležiti mednarodne razstave v Rimu, ki je bila l. 1911. Tja je mogoče mislil poslati sliko Pri delu (pozneje: Krompir), ki jo je dokončal nekaj pred smrtjo.

Pismo je verna slika Groharja in njegovega življenja. Priznani umetnik mora ob vsem svojem talentu stradati, sanje o umetnosti in delo zanjo pa mu neprestano moti misel na vsakdanji kruh. Slovenski »rodoljubi« ga sicer vabijo, mu obetajo zaslužek, radi o njem govorijo, toda ko je treba od besed preiti k dejanjem in zanj nekaj storiti, mu brez sramu pokažejo hrbet. Res so ga vabili v Trst; o tem govori tudi dopisnica, ki jo je Groharju 25. decembra 1908 od tam pisal profesor dr. Ivan Merhar: »Tvoje pogoje sem nemudoma naznanil Gorenjcu, ki mi je obljubil, da bo brž pisal dotičnemu gospodu. Ko sem pa bil pri njem in ga vsled Tvojega dopisa vprašal, kaj je s stvarjo, mi je dejal, da še ni dobil odgovora!...«; tam je bil jeseni 1909 tudi Grohar sam, toda vrnil se je praznih rok. Neki odlični slovenski prvak mu je zabrusil celo v obraz ono o »narodnem davku«! — Vendar kljub vsem tegobam Groharju tudi v teh najhujših dneh nista pošla šegavost in optimizem. Nenehno je snoval in ustvarjal v lepi škofjeloški okolici nova in nova dela ter sanjal o lepši prihodnosti.

5. pismo:

Velecenjeni gospod!

Na Vaš dopis odgovarjam sledeče:

Enkete se ne morem vdeležiti [varianta: se ne vdeležim].

[Kje bi bilo = prečrtano; varianta: Kjer se najdejo stvari, o tem se bo moral poučiti dotični kateri bo pisal knjigo.] Starejše stvari najdejo se skoro izključno le po cerkvah in nekaterih gradovih (vit. Strahl v Stari Loki, Turjak in td.) Od Sega, bav. dvor. medaljerja, so nekatere stvari v Monakovem, Nazional Museum. Seveda kje je vse to, treba je še proučevati in to je naloga dotičnega pisatelja zgodovine.

Kaj in kje se je že pisalo o naši umetnosti, o tem sporoča brošura Vikt. Steska.

Kar se pa tiče Jug. Slov. Kola [varianta: je pa moje mnenje, da ni treba jezdit hrovaškega konja. V prvi vrsti treba tu] mislim da je v prvi vrsti treba za to komiteja izvršujočih umet. (kiparjev in slikarjev) da se ne zagreši [varianta: zopet] isto, kar se je v Ljubljani [že mnogokrat = prečrtano; varianta: že večkrat pripetilo] še vselej ko se je šlo za kako javno umetniško stvar.

Gornji koncept dopisa neznanemu naslovniku je bil napisan verjetno v zvezi z neko anketo ob jubilejni razstavi l. 1910. Ob tem času je omenjeni umetnostni zgodovinar Viktor Steska izdal brošuri Slikar Janez Wolf in Slikar Andrej Herrlein, ki sta prišli na knjižni trg decembra 1910 ali januarja 1911, na osnovi česar moremo nekoliko natančneje datirati. Zadnji del pisma pa se nanaša na jugoslovansko umetniško zvezo »Lado«, ki je bila ustanovljena l. 1905 v zvezi z II. jugoslovansko umetniško razstavo

v Sofiji. Del slovenskih umetnikov se ji je kot sekcija priključil šele ob IV. jugoslovanski umetniški razstavi v Beogradu l. 1912, medtem ko so člani umetniškega kluba »Sava«, katerega član je bil tudi Grohar, enako kot hrvaški »Medulić«, ostali izven nje. — Na istem listu kot ta koncept je zapisan tudi osnutek odgovora neki ženski iz l. 1908, ko je Grohar zbiral gradivo za jubilejni cesarski spreved na Dunaju. Glasi se:

Veselilo me je, da si me tako obradoščala[?], a prejel sem še le sedaj, ker sem vedno v deželi radi Jub. spreveda

Poleg teh petih oziroma šestih neodposlanih ali konceptiranih Groharjevih pisem pa nam pogled v umetnikovo korespondenco, to je med prejeta pisma, odkrije sled še za nekaterimi njegovimi dopisi, ki jih doslej še ne poznamo. Tako je verjetno pisal dve pismi Tončki Arko v Dobropolje, eno pred 20. oktobrom 1909, ko ji je poslal sliko njenega brata, drugo po tem datumu, ko ji je vračal bratovo fotografijo; osmošolecu Anteju Gabru in Franju Kresniku, ravnatelju hrvaške gimnazije na Sušaku, po 14. septembru 1902 glede Gabrovega ogleda 2. slovenske umetniške razstave v Ljubljani, Gabru samemu pa na prošnjo kiparja Bernekerja še po 2. septembru 1907, naj ga kot soorganizatorja razstave v Sofiji l. 1906 podreza, kako je s plačilom bolgarski vladi prodanih slik; v isti zadevi tudi že Antonu Bezenšku v Sofijo pred 8. majem 1907. Popolnoma dokumentirana pa so pisma, ki jih je Grohar pisal: Anteju Begu pred 18. januarjem 1909 s prošnjo za naslov firme J. Löwy na Dunaju, ki mu ga oni citiranega dne sporoča; župniku Juriju Bezenšku v Čadram eno pismo med 8. in 15. avgustom, drugo med 12. septembrom in 9. novembrom 1907 in še kdaj v letu 1908 v zvezi z že obravnavanim sporom; po 9. aprilu 1908 je dovolil Društvu slovenskih pisateljev in časnikarjev v Ljubljani reproduciranje svoje slike Primož Trubar; sestri Frančiški Grohar v Sorico več pisem pred l. 1909; Vatroslavu Holzu dopisnico med 12. in 21. marcem 1904, ko mu ta odgovarja: »... Tembolj me je torej vzradostila Tvoja dopisnica...«, 29. marca 1904 pa pismo, v katerem mu je poročal o uspehu dunajske razstave, kakor je razvidno iz Holzovega odgovora 1. aprila 1904: »Dragi Ivane! Tvoje cenjeno pismo od 29/3 prejel sinoči tukaj! Čestitam Vam iskreno vsem skupaj na sijajnem uspehu!...«; Slovenki Ivanki, s katero sta se svojčas rada videla pa je ona odšla na Dunaj, razglednico pred 15. julijem 1906 in pismo pred 2. septembrom 1906; pred 25. decembrom 1908 že omenjenemu dr. I. Merharju v Trst verjetno kar dve pismi: najprej neke pogoje in nato poizvedbo; arhitektu Jožetu Plečniku pred 3. junijem 1905, ko mu oni potrjuje prejem; Amaliji Plut v Karlovac pred 4. avgustom 1905 karto in pozneje mogoče še katero; Josipu Regaliju je poslal po 29. januarju 1908 avtobiografijo, po 19. septembru 1905 pa je na njegovo sporočilo pisal cesarskemu svetniku Ivanu Murniku v zvezi s portretiranjem; slikarju Ottonu Rudolfu kar tri pisma: pred decembrom 1900, pred 7. januarjem 1908 in ped 12. majem 1909, kakor je razvidno iz njegovih tako datiranih odgovorov; l. 1906 profesorju Ivanu Šubicu v zvezi s portretiranjem predsednika Slovenske matice Frančiška Levca; Slovenskemu umetniškemu društvu ob znani aferi pred 21. februarjem 1903; pred 15. marcem 1907 bolgarskemu slikarju Jaroslavu Věšinu, kako je s plačilom na sofijski razstavi prodanih slik, zaradi česar se mu oni navedenega dne oprasča; in

Bogumilu Vošnjaku po 21. marcu 1906, ki ga je tega dne prosil, naj mu sporoči, kdaj bi mogel priti v Gorico, koliko bi znašal honorar za portret in kako dolgo ga izdeluje.

Obsežnejša od ohranjenih pisem je Groharjeva korespondenca, ki obsega 85 pisem 49 dopisnikov iz let 1898 do 1910 in 13 razglednic, vsako podpisano od več znanih in neznanih dopisnikov, iz istega časa. Po korespondenci moremo slediti krogu Groharjevih znancev in odnosom med njimi in umetnikom ter zasledovati njegovo življenje in delo. Nekaj pisem je skoraj brezpomembnih, nekaj samo ilustrativnih, nekatera pa odkrivajo tudi važne drobtine iz njegovega življenja. Tako nam osvetlujejo Groharjevo razmerje do domačih in do intimnih znancev, njegovo zvezo z organizacijo slovenskih umetnikov in položaj med njimi, njegovo umetniško udejstvovanje in borbo za zaslužek in še kaj.

Med manj pomembni del korespondence sodi vrsta pisem raznih dopisnikov, ki so se s pozdravi javljali Groharju iz najrazličnejših krajev. Slikar Gvidon Birolla mu je 6. marca 1907 pisal iz Benetk, 10. sept. 1908 (?) pa skupaj z medicincem Paolom Calcarijem iz Cherza; Rudolf Gašperin se je 4. sept. 1908 oglasil iz Devina; medicinec Tone Jamar trikrat z Dunaja, 11. okt. 1905, 12. dec. 1907 in 25. dec. 1910; kontrolor državnih železnic Franjo Lampreht svoje novoletne čestitke ni datiral; beograjska znanka Marica (?) Lazarović se mu 3. novembra 1905 zahvaljuje za gostoljubje; Jakob Stanko Marin ga 16. avgusta 1908 pozdravlja iz Litije in 28. decembra 1910 iz Barkovelj pri Trstu, Amalija in Milan Plut 4. avgusta 1905 iz Karlovca, V. Menenghelo-Dinčić 17. novembra 1909 iz Ferrovie, Janko Pianecy 16. okt. 1908 iz Prage in 22. avgusta 1910 iz Münchena, Marijanka Porenta 1. oktobra 1906 iz Ljubljane, profesor dr. Ivan Regen napoveduje neznanega dne svoj obisk, profesor Albert Sič ga pozdravlja 3. septembra 1905 iz Velenja, škofjeloška mladina ga 21. avgusta 1902 vabi k veselici v prid Kettejevega spomenika, akademski slikar Alojz Šubic pa neznanega dne na kozařec h »Kroni«; 24. marca 1907 ga pozdravlja komandant policijske žandarmerije, srbski pešadijski podpolkovnik Janko Vukasović; akademski kipar Ivan Zajec pa mu 30. maja 1901 poklanja neke verze o ljubezni. Publicist Ante Beg je pisal Grobarju dve pesmi: prvo je oddal na pošto v Ljubljani 11. avgusta 1907, a se je ohranila samo kuverta, v drugem dne 18. januarja 1909 pa mu iz Ljubljane sporoča naslov tvrdke J. Löwy na Dunaju. Ante Gaber, takrat osmošolec na Sušaku, ga je 14. septembra 1902 prosil, naj pošlje vodstvu šole vabilo k obisku 2. slovenske umetniške razstave v Ljubljani. Dunajski akademski slikar Carl Freiherr von Gall mu v pismu 21. junija 1910 kot zastopnik priporoča barve fabrikanta in akademskega slikarja Fritza Stehrendta. Od zveze z domačini iz Sorice je ohranjeno pismo sestre Frančiške Grohar, ki 28. marca 1909 govori o različnih nalogah in skrbeh, intimni in nerodni hkrati pa so trije dopisi že omenjene prijateljice Ivanke (15. jul. in 2. sept. 1906 in iz 1. 1907) z Dunaja.

Bolj pomembna je skupina pisem, ki osvetluje Groharjevo razmerje do družbe ostalih slovenskih umetnikov in do njihove organizacije. Prva takšna vez je vabilo predsednika pripravljalnega odbora Ludovika Grilca na ustanovni občni zbor Društva slovenskih umetnikov, datirano v Ljubljani dne 7. marca 1899. Zadnja Groharjeva zveza z istim društvom pa je prav gotovo



Ivan Grohar: Krompir

novanja, (gospodinje), v zastavni oblasti gospodinje. Če bi ista stanarine ne bila mogla drugače dobiti, imela bi bila pravico, da Vam vse Vaše stvari proda ter od izkupila obdrži znesek, ki odgovarja zaostali stanarini. Zaradi tega je bilo stanovanje sodnijskim potom zapečateno. Umetniško društvo je pa plačalo Vašo zaostalo stanarino proti temu, da je gospodinja sodnijsko prepustila (cedirala) društvu svojo zastavno pravico do *vseh* Vaših v stanovanju se nahajajočih predmetov. Vašega pisma, v kojem pripovedujete, ktere predmete da prepuščate društvu v pokritje dolga, katerih pa ne, društvo ni nikdar akceptiralo, marveč se je na izvanrednem *občnem zboru* sklenilo, da se Vam ugodi glede »izvzetih« predmetov le v toliko, v kolikor ne bo *potreba* tudi po njih seči. Če pa bo vsled slabe prodaje slik to potreba, tedaj se bode tudi po sobni opravi seglo. Gospod Jakopič, ki je bil pri občnem zboru kot društveni tajnik in zapisnikar navzoč, bi Vas bil o tem prav lahko obvestil, mogoče tudi, da Vas je. Na vsaki način pa od društva *niste nikdar na Vaše pismo dobili protiizjave*, da se društvo zadovoljuje s *pogoji*, katere ste mu izljubili stavljeni. Ker se vsled nezanimanja občinstva za Vaše umotvore ni moglo skoro prav nič prodati in se torej ni mogel pokriti kolikor toliko znaten del Vašega dolga do društva, društvo samo pa ima še dovolj lastnih neplačanih računov, bilo je pač primorano, da je seglo po onih predmetih, ki se dajo vedno prodati, namreč po hišni opravi. Na vsaki način ste pa na ta način stavljeni še vedno dosti boljše, nego če bi bila Vaše stvari prodajala gospodinja, ktera bi Vam prav zagotovo ne bila dala nazaj poleg slikarskega orodja tudi gitaro, citre, *ovo* obleko, jedno sliko in še nekatere manjše stvari, kakor je to storilo društvo iz občočloveških ozirov, čeprav še danes ne ve, kako bo pokrilo dolg, kojega ste mu zapustili in ki znaša — brez menice per 400 K in plačane stanarine per 75 K — še vedno skoro 500 kron. V Ljubljani, dne 21. febr. 1905.«

pismo tedanjega predsednika Ivana Franketa in blagajnika L. Pahorja, ki je bilo napisano šest dni potem, ko je bil Grohar izpuščen iz zapora, kjer je sedel na društveno »posredovanje«. Pismo se glasi: »Gospodu Ivanu Groharju, slikarju v Ljubljani. Zaradi vašega po g. Jakopiču stavljenega vprašanja do »slov. umet. društva« se Vam daje naslednje pojasnilo: Vsa Vaša imovina je bila sprva, ker v prostoru oddajalca stan-

Če je v zapuščini ohranjeno gradivo o odnosih med Groharjem in društvom bolj skromno in se konča s temnim disakordom, je pa številneje in v svetlejši luči razvidno njegovo razmerje do nekaterih stanovskih tovarišev. Vsebinsko najbolj obsežna je korespondenca s slikarjem Ottonom Rudolfom, s katerim se je Grohar seznanil že na graški akademiji vsaj l. 1895. Ohranjenih je 9 Rudolfovih dopisov iz let 1900-1909, vendar nam silno malo povedo o Groharjevem delu in življenju. Prvo iz decembra 1900 pripoveduje o Rudolfovem obisku Pariza, 7. julija 1905 mu pošilja pozdrave iz Innsbrucka, 14. julija 1905, 5. februarja in 3. oktobra 1906, 7. januarja in 4. decembra 1908 ter 2. marca 1909 poroča o svojem življenju in delovanju na Dunaju, v zadnjem 12. maja 1909 pa poleg istih vesti govori tudi o usodi Groharjevih slik, ki jih je bil pred tem poslal dunajski Secesiji: »... Deine Bilder sind in der Sezession nicht angenommen worden, weil die Mitglieder zuerst die ihrigen ausstellen. Es wurden tausende von Bildern im Künstlerhaus zurückgewiesen. Man hat eben so viele...« Tako izvemo, da je propadel Groharjev poskus, ponovno razstaviti na Dunaju, kjer je l. 1904 v salonu Miethke in leto dni pozneje v isti Secesiji v družbi slovenskih kolegov dosegel lep uspeh. Z razstavo vred pa je padla v vodo tudi možnost zaslužka s prodajo slik.

Prav tako ena najboljšežnejših, a vsebinsko ne dosti bolj zanimiva, je pisemska zveza s svetovnim potnikom in pisateljem Vatroslavom Holzem. V pismih mu poleg različnih kratkih novic v glavnem pošilja pozdrave z raznih postaj svojih popotovanj: 26. aprila 1902 iz Maribora, 28. aprila 1902 iz Pragerskega, 12. marca 1904 iz Zagreba, 22. marca 1904 iz Škocjana pri Divači, 31. marca 1904 iz Innsbrucka, 14. maja 1904 iz Zagreba in 8. okt. 1905 iz Benetk. Ob uspehu Slovencev na razstavi na Dunaju se radosti v dopisih 21. marca 1904 in 1. aprila 1904, 18. novembra 1907 pa sporoča o delu na razstavi v Trstu in obljublja neko »obravnavanje« z Vošnjaki, mogoče v zvezi z Groharjevim portretiranjem spomladi 1908.

V zvezi z udeležbo Groharja na obeh dunajskih razstavah l. 1904 in 1905 so štiri pisma arhitekta Jožeta Plečnika. Dne 4. avgusta 1904 sporoča Plečnik Groharju, da mu je odposlal z Dunaja zaboj s slikami, verjetno z onimi, ki jih je Grohar razstavljal spomladi 1904 v salonu Miethke. Naslednji dopisi pa obravnavajo razstavo v Secesiji spomladi 1905. V pismu dne 3. febr. 1905 piše med drugim: »... Secesiji bilo je vposlanih — mogoče nepričakovano — mnogo del. Jury — v kateri jaz nikdar in tudi sedaj nisem bil — vzprejela je eno Vaših slik (:ono — katera je bila pri meni:) in pa eno Jakopičevo. Sodbe drugih dosedaj o teh nisem slišal — meni pa ne gre sodba...« Čez deset dni pa je mogel 13. februarja 1905 poročati tudi o vtisih, ki so ga vzbudile slike pri strokovnjakih: »... V hitrici in popolno osebno povem Vam da se gospodje zelo vesele na Vaša dela. Pošljite takoj dobro dobro dobro! Zagotovljeni bodite, da bo oblika razstave priprosta vendar skerbno izbrana in lepa če Bog da...« Vzpodbujen od uspeha, ki ga je dosegel, je Grohar razmišljal o samostojni razstavi v dunajski Secesiji. To svojo misel je zaupal v neznanem pismu Plečniku, ki mu je 3. junija 1905 poleg drugega takole odgovoril: »Lieber Herr Grohar! Mit Interesse habe ich Ihr l. Schreiben gelesen und freut mich sehr Eure Absicht... Es ist möglich, dass eine Collectio Ausstellung bewillkommt wird. Sie wissen solches hängt von vielem ab, insbesondere von der Menge + Qualität des Materiales welches einlaufen

soll. Die nötigen Informationen kan Ihnen aber darüber nur das — wenn nicht allwissende — so das vielwissende Secretariat ertheilen. Wollen Sie sich das solche zukommen lassen, damit Sie alles rationell disponiren können. Ich kenne mich in diesen Sachen wirklich nicht aus, nur könnte im besten Falle nur Verwirrung stiften. Persönlich begrüsse ich auf herzlichste Eure Absicht in der Secesion auszustellen. An Euren Erfolgen, an welche ich *mit Sicherheit rechne*, wird sich niemand aufrichtiger freuen als ich...» Kakor je znano, Grohar v dunajski Secesiji ni nikoli samostojno razstavljal. Iz že citiranega dopisa Ottona Rudolfa iz l. 1909 pa vemo, da takrat v Secesiji niso sprejeli Groharjevih slik.

Manj obsežna, toda med vsemi najbolj pomembna je korespondenčna zveza Ivana Groharja s slikarjem Rihardom Jakopičem, ki je kot najboljši tovariš zvesto spremljal Groharja in njegovo delo od l. 1898, ko sta se seznanila, preko njegovega groba. Ohranjeni so trije Jakopičevi dopisi. Dva sta iz časa l. jugoslovanske razstave v Beogradu; s prvim dopisom 14. septembra 1904 pošilja Jakopič Groharju razglednico s poslopjem, v katerem so pripravljali razstavo, z drugim pa mu 25. oktobra 1904 sporoča svoj povratek v Ljubljano. Tretji in hkrati zadnji ohranjeni dopis datira med priprave za 2. umetniško razstavo v Jakopičevem paviljonu v Ljubljani, ki se je Grohar prvotno ni nameraval udeležiti. O pripravah na to razstavo in o prodaji slik, ki so bile razstavljene na 1. razstavi v Jakopičevem paviljonu poleti 1909, piše Jakopič 21. novembra 1909 takole: »Dragi! Nimaš prav če se nečeš vdeležiti prihodnje razstave. Jaz ti svetujem, da pošlješ. Razstave so za nas edini način pokazati javnosti kaj delamo in toraj, tudi edino sredstvo s katerem primoramo *javne oblasti* da nas upoštevajo in nam dajo kaj denarja. Ali so razstave občinstvu všeč ali ne — to je prav vse eno; glavna stvar je, da vedo oblasti za našo eksistenco. Če bi ne priredili lanske razstave bi ministerstvo gotovo nič ne kupilo; deželni zbor bi ne dovolil nič denarja za um. nakupe in obč. svet bi ne povišal letni proračun od 2000 K na 4000 K. Zakaj, ko smo enkrat začeli vendar ne bomo kar brez vsakega vzroka kapitulirali. Pa še nekaj je kar Ti moram povedati: V petek sta bila dr. Lampe in dr. Mantuani v paviljonu in sta nakupila za prbl. 2.500 K... Pri tej priliki sem vprašal dr. Lampeta kaj je z nakupom Tvojega »Sejalca«? pa mi ni drugega povedal, kakor, da se mu zde sejalec nekoliko zarisan; rekel ni da ga dež. odbor kupi in tudi ne da ga ne kupi — ampak imel sem čuden utis. Dr. Mantuani je molčal. Naposled se je dr. Lampe še izrazil da morebiti moreš Ti to napako še popraviti in pristavil: Sicer bo pa vendar še kaj razstavil... Torej zdaj vidiš kako stvar stoji in zato pošlji; če morebiti ne kupijo »Sejalca« vsaj morajo kaj drugega od Tebe kupiti. Tvoje slike jutri zapokam in Ti jih takoj pošljem. Potem imaš zaboje in morda tudi okvirje lahko zamenjaš. Slike pošlji na moje stroške. Razstava bo nekoliko mešana. Nadeža je poslala pribl. 40 slik in K. Mysz iz Bleda 8 slik in risb. Ostali so Slovenci: Jama, Žmitek, H. Šantel, S. Šantel, Zajec, Vavpotič in jaz. Največ stvari ima Žmitek (pa boljše kakor na 1. razstavi.) potem jaz, Jama (10.) drugi menj. Prosim, piši mi takoj. Pristrčen pozdrav! R. Jakopič.« Iz pisma odseva skrb vodilnega organizatorja med slovenskimi umetniki, posrednika in preudarnega svetovalca. Grohar pa se je razstave udeležil in ponovno uspel.

Skupino zase tvorijo trije dopisi, ki vsi obravnavajo isto temo, namreč plačilo odkupa na razstavi v Sofiji l. 1906 bolgarskemu ministrstvu za narodni muzej prodanih slik. Bolgarski slikar Jaroslav Věšin, eden izmed organizatorjev razstave, odgovarja 15. marca 1907 na nepoznano Groharjevo pismo, se opravičuje, ker plačilo še ni bilo izvršeno, in razlaga politične in gospodarske težave, ki so vzrok tej nerednosti. Toda izgleda, da stvar tudi čez dva meseca ni bila urejena. Tako je vsaj razvidno iz dopisa profesorja Antona Bezenška z dne 8. maja 1907, ki ga je Grohar prosil za posredovanje. Z istim izplačilom v zvezi je gotovo tudi prošnja kiparja Franca Bernekerja z dne 2. septembra 1907, naj Grohar podreza Anteja Gabra, ki je kot slovenski zastopnik sodeloval pri ureditvi razstave v Sofiji, da bi poslal Bernekerju nekaj denarja.

Ves preostali del Groharjeve korespondence pa prispeva z drobnimi podatki k boljšemu pregledu njegovega umetniškega dela in k jasnejši sliki njegove, včasih brezupne, borbe za zaslužek. Med najbolj zgodnje prejete dopise spada dopisnica podobarja iz Selc Jožeta Grošlja, ki 8. februarja 1898 sporoča, da je pozlatil neki okvir in da ga bo s prvim voznikom poslal v Loko. Iz časa 1. slovenske umetniške razstave na Dunaju spomladi 1904 je razglednica Ade in Etbina Kristana, ki izražata veselje ob prodaji slike Rafolško polje avstrijskemu ministrstvu. Dne 19. sept. 1905 sporoča Groharju Josip Regali, naj po naročilu Slovenskega trgovskega društva »Merkur«
takoј prične s portretiranjem cesarskega svetnika Ivana Murnika, 29. januarja 1908 pa ga prosi, naj mu pošlje nekaj avtobiografskih podatkov, ki jih potrebuje za članek o slovenskih umetnikih za neki poljski leposlovni list ob razstavi v Varšavi. Profesor Ivan Šubic vprašuje v nedatiranem dopisu, domnevno l. 1906, če bi naslikal za Slovensko matico portret njenega predsednika Frančiška Levca, ki ga je Grohar nato še isto leto dokončal. Iz l. 1907 so že citirani dopisi Josipa Pukla in župnika Jurija Bezenška v zvezi s poslikanjem cerkve v Čadramu. Ob tržaški razstavi l. 1907 je Jadranska banka v Trstu verjetno odkupila kako Groharjevo sliko, za kar mu Hugo V. Gerbič v imenu odbora 5. decembra 1907 pošilja 350 K. Bogumil Vošnjak vabi Groharja 21. marca 1908 na slikanje v Gorico in vprašuje po ceni izdelave portreta, Mihael Vošnjak pa mu 6. junija 1908 pošilja denar za dva okvirja in poroča o izdelanih slikah. Medtem je Društvo slovenskih književnikov in časnikarjev v Ljubljani 9. aprila 1908 prosilo, če sme reproducirati njegovega Trubarja, Kranjski odbor za dunajski cesarski slavnostni spreved pa je 29. maja 1908 zahteval obračun o stroških, ki jih je Grohar imel ob zbiranju gradiva za spreved. Dopis je napisan v hladnem uradnem tonu, iz zahteve po obračunu pa skoraj veje duh nezaupanja. Grohar je poziv verjetno tudi tako občutil, ko si je na hrbtni strani dopisa konceptiral naslednji natančni odgovor in obračun:

Slavni odbor!

Odgovarjaje na cenjeni dopis sporočam sledeče:

Za 11. dni katere sem izključno samo za priprave rabil, deloma po deželi se vozil deloma nadzoroval razne priprave, računam za svoje stroške, in zamudo časa na dan 50. Kr., skupaj 330 Kr [Prejel sem od g. Jakopiča = prečrtano] odštevši od g. Jakopiča prejeto svoto 250 Kr [ostane = prečrtano] dolguje meni še 80 Kr slavni odbor.

Račune za pogačo, šopke in venec poda ga. Marija Jelovčan v Stari Loki.

[Naslove = prečrtano] Dva voza sem naročil pri g. Fr. Demšarju dež. posl. na Češnjici. Dalje 2. voza in 2. konjski opravi pri g. žup. Pibru v Boh. Bistrici. Dve škrinji pri g. pl. Strahlu in sklednik z posodo eno skrinjo pri Kernovki v Skofji Loki.

Verjetneje kot plačilo neke usluge ali slike in ne kot posojilo je smatrati nakazilo 100 K, ki jih je po sklepu ravnateljstva z dne 1. julija 1908 naslednji dan poslala Groharju Mestna hranilnica ljubljanska. Kot l. 1906 za razstavo v Londonu Postojnsko jamo, Ljubljano in Triglav, je tudi čez dve leti Grohar slikal po naročilu deželne zveze za pospeševanje turizma na Kranjskem, kar dokazuje pismo odbornika zveze, pravnika in organizatorja tujkega prometa Valentina Krisperja z dne 18. julija 1908. Prav to leto je Grohar po vrnitvi s Poljskega, kjer je razstavljal v Varšavi in Krakovu, na vabilo rodoljubov pričel iskati stalno službo v Trstu, o čemer govorita že citirani pismi dr. Ivana Merharja z dne 25. decembra 1908 in Groharjev dopis neznanu iz druge polovice decembra 1910. Verjetno iz istega leta je še nedatirano pismo Frana Kobala, ki ga prosi, naj se pozanima pri Antejju Gabru, »kako daleč so stvari zaradi Majdičevega spomenika v Kranju že dozorele«. V naslednje leto datirata dopis Tončke Arko iz Dobropolja 20. oktobra 1909, v katerem se zahvaljuje za neko sliko in vprašuje, če ji bo vrnil bratovo fotografijo, obvestilo Mestnega magistrata ljubljanskega z dne 20. novembra 1909 in istočasni dopis magistratnega tajnika Janka Bleiweisa-Trsteniškega, da bo po nalogu ministrstva za kulturo in pouk izvršeno plačilo za državniške svrhe nakupljenih umetniških slik slovenskih slikarjev. Nedatirano je pismo I. Petkovška s podatki za izdelavo portreta glasbenika Antona Nédveda, medtem ko nam je vsebina dopisa berlinske družbe za razširjanje klasične umetnosti z dne 2. marca 1906, od katerega se je ohranila samo kuverta, ostala za vselej nepoznana. Korespondenco zaključuje cela vrsta vizitk, ki dopolnjujejo krog Groharjevih zvez z domačimi in tujimi častilci njegove umetnosti in s sopotniki njegovega življenja.

*

Za ocenjevanje umetnikovega dela so predvsem važne njegove likovne stvaritve. Če pa je njegov boj za svojo umetniško podobo tako tesno združen z nepretrganim bojem za življenjski obstoj kot pri Ivanu Groharju, je za proučevanje njegovega življenja in dela enake važnosti tudi neumetniški del umetnikove zapuščine. In po Groharjevih osebnih dokumentih bo moral seči vsakdo, kdor bo hotel dopolniti sliko in dokončno obdelati tragedijo slovenskega umetnika kot jo poznamo doslej. Hvaležnosti in spoštovanju do Groharjevega genija smo to vsekakor dolžni storiti.

Viri in literatura

Groharjeva zapuščina s signaturo Ms 1078 in Groharjeva mapa v zapuščini Frana Vesela v rokopisnem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. Anton Podbevšek, Ivan Grohar. V Ljubljani 1957.
Slovenski biografski leksikon I, str. 262—265, Grohar Ivan.